

Samarqand Davlat pedagog instituti musiqa ta'limi kafedrası o'qituvchisi

Bannaqulov Mexroj Furqat o'g'li.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada an'anaviy cholg'u ijrochiligi ta'limi jarayoniga sinergetik yondashuvni tatbiq etish masalalari muhokama qilinadi. Sinergetika nazariyasi asosida cholg'u ijrochiligi o'qitish jarayonining o'zini o'zi tashkil etish, rivojlanish va transformatsiyalash mexanizmlari o'rganilgan. Maqolada an'anaviy ustozlik tizimi va zamonaviy pedagogik innovatsiyalarning uyg'unlikda qo'llanilishi, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning evolyutsiyasi, shuningdek, ijrochilik mahoratini shakllantirishda integrativ yondashuvlar tahlil etilgan.

KALIT SO'ZLAR: An'anaviy musiqa, fanlararo yondashuv, cholg'u ijrochiligi, sinergetika, o'z-o'zini tashkil qilish,

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются вопросы реализации синергетического подхода в процессе обучения игре на традиционных музыкальных инструментах. На основе теории синергетики изучены механизмы самоорганизации, развития и трансформации процесса обучения музыкальному исполнительству. В статье анализируется гармоничное использование традиционной системы наставничества и современных педагогических инноваций, эволюция взаимоотношений педагога и ученика, а также интегративные подходы к формированию исполнительского мастерства.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Традиционная музыка, междисциплинарный подход, инструментальное исполнение, синергетика, самоорганизация,

ABSTRACT

The article examines the implementation of a synergetic approach in the process of teaching playing traditional musical instruments. Based on the theory of synergetics, the mechanisms of self-organization, development and transformation of the process of teaching musical performance are studied. The article analyzes the harmonious use of the traditional mentoring system and modern pedagogical innovations, the evolution of the relationship between teacher and student, as well as integrative approaches to the formation of performing skills.

KEYWORDS: Traditional music, interdisciplinary approach, instrumental performance, synergetics, self-organization,

KIRISH

Hozirgi zamonda xalqlar va madaniyatlar tobora yaqinlashayotgan davrida, shiddatkor taraqqiyot asrida, shu bilan birga, sayyoramizning turli burchaklarida yovuz kuchlar o'z qabix niyatlarini amalga oshirishga urinayotgan bir sharoitda, yer yuzida hayotni asrash, odamlarni ezgulik va bag'rikenglikka da'vat etishda madaniyat va san'at, hususan milliy musiqalarimizning ta'siri beqiyos ekani barchamizga yaxshi ayon.

Musiqa tarbiyasi va ta'limi inson kamolotining muhim qismi bo'lib, unda an'anaviy cholg'u ijrochiligi alohida o'rin tutadi. An'anaviy cholg'u ijrochiligi — bu milliy va jahon musiqiy merosni chuqur anglash, uni ifodali ravishda talqin qilish va ijro etish mahoratidir. Ushbu soha o'ziga xos

xususiyatlarga ega bo'lib, ular musiqa ijrochiligining mohiyati va uning ta'lim jarayonidagi roli bilan bog'liq. An'anaviy cholg'u ijrochiligi birinchi navbatda tarixiy va madaniy kontekstga chuqur bog'liqdir. Har bir davr va mintaqaga xos bo'lgan musiqiy uslublar, janrlar va badiiy yechimlar mavjud bo'lib, ular ijrochilikning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy ta'lim tizimida bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun yangi yondashuvlar va pedagogik mexanizmlar kerak bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

An'anaviy cholg'u ijrochiligi o'qitish metodikasi va sinergetik yondashuv masalalari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Xususan, O'zbekistonda bu sohada F. Karomatov, O. Matyoqubov, R. Abdullayev, T. Qo'chqorov, A. Nazarov kabi olimlarning tadqiqotlari mavjud.

F. Karomatov (2018) o'zining "O'zbek xalq cholg'u ijrochiligi an'analari" nomli monografiyasida an'anaviy cholg'u ijrochiligining etnomadaniy jihatlarini ochib bergan. Olim an'anaviy ustoz-shogird tizimida ijrochilik sirlarini uzatish mexanizmlarini tahlil qilib, bu jarayonning noxiziqli xarakterini ta'kidlaydi. Karomatov bu jarayonni sinergetik nuqtai nazardan maxsus o'rganmagan bo'lsa-da, uning tadqiqotida sinergetik tizimga xos xususiyatlar – o'zini o'zi tashkil etish, bifurkatsiya va fluktuatsiya hodisalari o'z aksini topgan.

O. Matyoqubovning "An'anaviy ijrochilik masalalari" nomli asarida ustoz-shogird munosabatlarining evolyutsiyasi, zamonaviy sharoitda an'anaviy ta'lim usullarining transformatsiyasi masalalari ko'tarilgan. Olim zamonaviy ta'lim tizimida an'anaviy metodikani saqlab qolish va rivojlantirish masalalarida innovatsion yondashuvlar zarurligini ta'kidlaydi.

Sinergetikani ilmiy sohada dastlab XX asrning 70-yillarida nemis fizik olimi German Xaken tomonidan asos solingan bo'lib, u 1977-yilda "Sinergetika" nomli fundamental monografiyasini e'lon qildi. Xaken ta'kidlaganidek: "Sinergetika turli tabiatga ega bo'lgan murakkab o'z-o'zini tashkil etuvchi tizimlarning umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Uning asosiy vazifasi turli fanlar sohasidagi o'z-o'zini tashkil etish jarayonlarining invariant qonuniyatlarini aniqlashdan iborat"

METODOLOGIYA

Musiqa o'qitishda sinergetik yondashuv – bu ta'lim jarayonida murakkablik, tizimlilik va o'zaro bog'liqlik tamoyillarini qo'llashga asoslangan innovatsion pedagogik yondashuvdir. Sinergetika (yunoncha "synergos" – birgalikda ishlash) tushunchasi turli tizimlarning o'zaro ta'siri va ularning uyg'unligi natijasida yangi sifatlarning paydo bo'lishini anglatadi. Bu yondashuv musiqa ta'limida ham qo'llanib, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, bilimlarini va ko'nikmalarini shakllantirishda samarali hisoblanadi.

An'anaviy cholg'u ijrochiligini sinergetik yondashuv asosida o'qitishda turli usullardan keng foydalansa bo'ladi. Bular;

Qiyosiy tahlil usuli an'anaviy musiqani boshqa musiqiy an'analardan solishtirib o'rganishda qo'llaniladi. Bu usul yordamida turli madaniyatlardagi o'xshash musiqiy jarayonlar aniqlanib, ularning sinergetik tabiatini o'rganish mumkin. Qiyosiy tahlil nafaqat geografik, balki tarixiy jihatdan ham amalga oshirilishi mumkin, ya'ni bir musiqiy an'ananing turli tarixiy davrlardagi holatini solishtirish mumkin.

Tarixiy-genetik tahlil an'anaviy musiqaning rivojlanish jarayonini o'rganishda qo'llaniladi. Bu usul yordamida musiqiy an'analarning paydo bo'lishi va rivojlanishi, ularga ta'sir etgan omillar aniqlanadi. Tarixiy-genetik tahlil sinergetik nuqtai nazardan qaraganda, an'anaviy musiqaning evolyutsion trayektoriyasini o'rganish imkonini beradi.

Struktur-funksional tahlil an'anaviy musiqaning tuzilishi va funksiyalarini o'rganishda qo'llaniladi. Bu usul yordamida musiqiy asarlarning ichki tuzilishi, ularning qismlari o'rtasidagi munosabatlar,

shuningdek, musiqaaning jamiyatdagi roli va vazifalari aniqlanadi. Struktur-funksional tahlil sinergetik yondashuvga yaxshi mos keladi, chunki u tizimning tarkibiy qismlari va ularning o‘zaro munosabatlarini o‘rganishga qaratilgan.

NATIJALARI VA MUHOKAMA

An’anaviy musiqa va sinergetikani bir-biriga bog‘laydigan ko‘plab qiziqarli jihatlar mavjud. Birinchidan, an’anaviy musiqa ham o‘z-o‘zini tashkil qiluvchi murakkab tizim hisoblanadi. U asrlar davomida tashqi boshqaruvsiz, o‘zining ichki qonuniyatlari asosida rivojlangan. Musiqa an’analari, usullari, maqomlari - bularning barchasi o‘z-o‘zini tashkil qilish natijasida paydo bo‘lgan. Ikkinchidan, musiqiy ijro jarayoni ham sinergetik jarayon hisoblanadi. Ijrochi, tinglovchi va atrof-muhit o‘rtasida murakkab o‘zaro aloqalar bo‘lib, bu aloqalar musiqiy ijroning yakuniy natijasiga ta’sir ko‘rsatadi.

An’anaviy musiqada improvizatsiya jarayoni sinergetik nuqtai nazardan alohida qiziqish uyg‘otadi. Improvizatsiya vaqtida ijrochi ko‘plab qarorlar qabul qilishi kerak, bu qarorlar musiqa kelajakdagi rivojini belgilaydi. Bu qaror qabul qilish nuqtalari sinergetikadagi bifurkatsiya nuqtalariga o‘xshashdir. Bifurkatsiya nuqtalarida tizim bir nechta mumkin bo‘lgan rivojlanish yo‘llaridan birini tanlaydi. Xuddi shu kabi, musiqiy improvizatsiya jarayonida ham ijrochi ko‘plab imkoniyatlardan birini tanlaydi.

An’anaviy musiqani sinergetik nuqtai nazardan o‘rganish musiqiy ta’lim, musiqa ijrochiligi va musiqa nazariyasida yangi yo‘nalishlar ochishi mumkin. Masalan, improvizatsiya o‘qitishda sinergetik yondashuvlar qo‘llanilishi mumkin. Bundan tashqari, an’anaviy musiqani saqlash va rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda ham sinergetik yondashuvlar foydali bo‘lishi mumkin. An’anaviy musiqa va zamonaviy musiqa o‘rtasidagi munosabatlar ham sinergetik nuqtai nazardan qiziqarli tadqiqot mavzusi hisoblanadi. Qanday qilib an’anaviy musiqiy unsurlar zamonaviy musiqada qo‘llaniladi, qanday qilib ular o‘zgaradi va rivojlanadi - bu savollar ham sinergetika yordamida o‘rganilishi mumkin.

Musiqiy terapiya sohasida ham an’anaviy musiqa va sinergetika orasidagi bog‘liqliklarni ko‘rish mumkin. An’anaviy musiqa insonning psixo-emotsional holatiga ta’sir ko‘rsatadi, bu esa sinergetik nuqtai nazardan o‘rganilishi mumkin bo‘lgan murakkab jarayondir. Musiqiy terapiya usullarini ishlab chiqishda sinergetik yondashuvlar juda foydali bo‘lishi mumkin.

An’anaviy musiqaaning ijtimoiy-madaniy kontekstda o‘rganilishi ham sinergetik yondashuvlarga asoslanishi mumkin. Musiqa faqat san’at shakli emas, balki ijtimoiy hodisa hamdir. U jamiyatdagi o‘zgarishlarni aks ettiradi va o‘z navbatida jamiyatga ta’sir ko‘rsatadi. Bu o‘zaro ta’sirlar ham sinergetik jarayonlar sifatida tahlil qilinishi mumkin.

An’anaviy musiqa va sinergetika orasidagi bog‘liqliklarni o‘rganish nafaqat nazariy qiziqish uyg‘otadi, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Bu ikki sohaning kesishmasida yangi bilimlar, g‘oyalar va innovatsiyalar tug‘ilishi mumkin. An’anaviy musiqani zamonaviy fanlar nuqtai nazaridan tahlil qilish uni yanada chuqurroq tushunish, saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish imkonini beradi.

Xulosa

An’anaviy musiqa va sinergetika orasidagi aloqadorlikni o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Bu ikki sohaning kesishmasida yangi bilimlar, g‘oyalar va innovatsiyalar tug‘ilishi mumkin. An’anaviy musiqani zamonaviy fanlar nuqtai nazaridan tahlil qilish uni yanada chuqurroq tushunish, saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish imkonini beradi. Shu bilan birga,

an'anaviy musiqa sinergetika uchun ham qiziqarli tadqiqot ob'ekti bo'lib xizmat qiladi va ushbu fanning rivojiga o'z hissasini qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayev R. "O'zbek an'anaviy musiqasining nazariy asoslari". Toshkent, 2018.
2. Matyoqubov O. "Maqomot va sinergetika". Toshkent, "San'at" jurnali, 2015.
3. Ibrahimov O. "Maqom san'atida sinergetik jarayonlar". Toshkent, 2019.

